

КАЗКА НАДІЙКИ СУРОВЦОВОЇ

Жилося безтурботно, щасливо, як у сні...

Надія Суровцова. Спогади

Принцеса всіх замків

— Лови принцесу! Хапай же! — кричали від алеї.

Надійка не надто прудка, і "розбійник" от-от ухопить за рукав!..

Зате вона дівчинка нівроку, міцненька! Р-р-раз — і хлопчак-нападник, відштовхнутий "принцесою", з розгону гепається на піщану доріжку! Поки підведеться, Надійка встигне заховатися за стовбур старого каштана... Ні, краще впаде на лавочку й відхекається...

— Цур, не граю! — застережливо схрещує перед собою руки, щойно "розбійник" знов береться атакувати.

Гра у "принцес та розбійників" одна з найулюбленіших, куди до неї всяким "гусам-гусам" і "золотим брамам"! Але трохи затягнулась. "Упіймані" принцеси вже знулились у своєму полоні за лавочкою в кінці алеї, а не впіймані — геть заморилися...

Не встигла ще й прийти до тями, як на майдані проти Михайлівського скверу в ореолі фонтанних бризок угледіла рідну постать.

— Мамо! — втому забуто, і Надійка щодуху мчить навперейми найріднішій людині.

Мама Ганна Янівна, йдучи на своє вчителювання, щодня залишає Надійку тут, у парку, неподалік Софійського собору. В обід же зазвичай повертається з гімназії.

— Ходім додому. Кошика ж не забудь!

Надійка хапає плетеного кошика, в якому зранку був її сніданок, і радо береться за мамину руку.

— До побачення! — махає подряпаним "розбійникам" та замурзаним "принцесам".

Серед них — і справжні багачькі нащадки, і діти служниць та жебраків. Але всі однаково сумно дивляться вслід: з Надійкою завжди цікаво!..

Удома в її володінні — п'ятикімнатна квартира на Малій Житомирській, 19. На п'ять років Надійчиних-справжній замок. Хоч, за столичними мірками, родина Суровцових живе дуже скромно. Було б іще сутужніше, якби не мудрість і виваженість працюючої мовчазної Ганни Янівни, майже на десять років старшої за чоловіка викладачки Маріїнської гімназії. Бо розумний, веселий і гарний тато Віталій, талановитий адвокат, часом легковажно і грішми сіє, і в борги залазить...

Але їхня одиначка Надійка грішми не журиться. Її засмучує, що, поки батьки працюють, часто лишається в лунких просторах кімнатах сама. Але, як і справжня шляхетна принцеса, ніколи не кисне й не нудиться. Завжди уміє знайти собі діло. Адже все в її "замку" — живе, все потребує її, принцесиної, турботи й уваги! Фарфорові статуетки, загадкові морські мушлі, оксамитові меблі, різні пальми й інші тропічні вазони...

Навіть газети в їхньому домі нудяться без Надійки. Вже з рік, як не лишає без уваги жодного пропахлого свіжою друкарського фарбою числа "Кієвлянина": вишукує по ньому й розмальовує яку-небудь літеру.

Батькам цю газетку надсилають проти їхньої волі, їм не подобається, що все українське там обзивається нікчемним і шкідливим. Тож залюбки віддають її Надійці "на розтерзання".

Що казати про ляльку Катьку й паперового хлопчика Вальтера, яких доглядає, з якими навіть розмовляє зумисне придуманою, тільки їм зрозумілою мовою!

— Ой, ман траді одгоді рибоук! — спохоплюється Надійка.

Вальтер ще не дуже тямить "по-ляльковому", адже більше спілкується німецькою. Але Катька знає, що це означає: "Ой, пора годувати рибок!". Справді-бо, дівчинка з ляльками вже пообідали, а рибенята — голодні...

Рибки ті куплені на Хрещатику в Пасажі — єдиній на весь Київ "зоологічній" крамниці. Хоч вони й золоті, але коштували якихось 15–20 копійок, найдешевше з усіх магазинних див!

Надійка біжить до заповітної полицки. Ні, не тієї, що вгорі у буфеті, з вазочкою цукерок, медово-горіхових пряників і кримської халви. Буфетна полицка, звісно, теж заповітна, але до неї підступити дівча не сміє. Там царює мама, яка лиш у велике свято видає дочці одне печиво чи зо дві солодкі рожеві пастилки. Дівчинка, хоч і справжня принцеса, розуміє, що грошей у них обмаль, мусять жити ощадно. Тож ніколи не просить більшого.

А на цій, нижній полиці — владарює сама Надійка. Тут у неї багато важливих речей. Списані дрібними загогульками папірці — насправді її "заяви", "прохання" і навіть "звіти недільної школи". Атож, своїм рибкам і мушлям дівчинка не згірше за тата влаштовує "адвокатські прийоми", а лялькам дає не гірші за мамині "приватні уроки"!

Тут і загадкова, теж її власна "абетка": кожна літера в ній позначена придуманим Надійкою значком— "ієрогліфом".

Тут і Надійчині перші малюнки: олівцями та аквареллю. Навчилась від гімназистки Ольги Михайлівни, що квартирує в одній із п'яти кімнат.

Тут і пляшечка із замоченими у воді каштанами: Надійка пробує винайти чарівний засіб, який зберігатиме каштани блискучими все життя.

Тут же — й коробочка з риб'ячим кормом.

Надійка в одну жменю набирає сушених комашок, другою — заводить малу круглу "катеринку"[6]. Адже рибки в них із Катькою та Вальтером не лише золоті, а й музикальні!

— Авуга! — оголошує дівчинка. Вальтер здригнувся, а Катька ще більше, майже по-риб'ячому витріщає свої круглі очиська. Обоє знають, що це означає: "Увага!"

Рибки завчено виринають на звук, за що отримують харч. От лише катеринку незручно крутити... Ай! Заболів рубець на долоні. Граючись на Ірининській, 3, у дворі лікаря-академіка Оксентія Чепурківського, впала з паркану й розпорола цвяхом.

Син академіка Юрко теж обожнює бавитись із Надійкою. Вона-бо не лише цікаво придумує і багато знає, а й вдало "командує". "Складімо хатки зі стільців, накріймо хустками — будуть наче північні намети-яранги під оленячими шкурами!" "Збудуймо в саду велику хатку з дворової цегли — буде наче палац у джунглях!" — це все вона придумувала!

Коли Юрко захворів, то найбільше страждав, що з Надійкою гратись не може. Навіть грозився батькам: "Як не понесете мене до Наді, візьму й помру!"

Ох, через ті слова дорослі й досі кепкують із Юрка та Надійки! їм невтямки, що справжні принцеси мають чекати не зашмарканих хлопчиків, а принців на білих конях!

Від цієї згадки Надійка зашарілась, аж защеміла поранена долоня. Цікаво, чи може справжня принцеса мати рубці? Навряд чи придбала їх через дванадцять перин героїня читаної мамою казки "Принцеса на горошині". Але Надійка у свої не такі й великі літа "назбирала" їх цілу колекцію.

Оцей, на щоці, недавно зробила Надійці Агнеса. Гувернантка Агнеса — чорна, волохата й потворна. Точнісінько як мачуха в Андерсенової принцеси Елізи! Замість муштрувати дитину з німецької, вічно сердита Агнеса докучала бурчанням та прискіпуванням. Зачісуючи вихованку, боляче смикала за волосся. Вже на що Надійка мужня і спокійна (вдалась у маму), а й то — не витримувала! За щось укотре прогнівавшись, Агнеса до крові подряпала вихованці щоку гребінцем. Потім вона посварилась із татом і, на превелику "принцесину" радість, пішла з їхньої хати геть.

Після неї почала приходити справжня добра фея і покровителька всіх принцес — весела й гарна фройлян Еліза. Еліза навчила Надійку робити паперові ляльки й вирізувати їм одяг та капелюшки. Тоді ж і з'явився в них Вальтер, а ще — Надійка легко заговорила німецькою. Майже так само вільно, як і російською. Атож, Суровцови, як і більшість "аристократичних" сімей, у Києві переважно розмовляли російською. Тато — українець, мама — напівполька, але Російська імперія, пануючи над їхнім українським краєм, диктувала своє. Ото тільки й українського, що в рідному татовому Гельмязеві на Полтавщині. Або — пісні в татовому кабінеті, куди вечорами сходилась мистецька й студентська молодь. Та ще — вірші Тараса Шевченка, яких мама навчала Надійку як подарунок до татових іменин.

...Найпомітніший рубець — у Надійки на чолі. Кухарка Соня ненароком стукнула самоваром. Ще як мешкали на Володимирській. То

Надійка так необачно гралась у "мандрівки" з її сином Колега. Вони, просто коло грубки, "їхали до бабусь".

— Самасі до бабасі?

Це Катька запитує, чи поїдуть вони "по-справжньому". Адже досі бували в бабусь, точніше в Надійчиних двоюрідних прабабусь Дуні й Каті, майже кожного літа.

— Самасі, самасі! — заспокоює дівчинка. Мама обіцяла, щойно закінчиться її навчальний рік. Правда, сумно натякнула, що цього разу, мабуть, доведеться рушати в Гельмязів без тата...

Раптом звуки такої самої "катеринки" почулися... знадвору! Мандрівні артисти! Вони частенько забредають: жонґлери, клоуни, їхні звірята... Показують усякі фокуси, танцюють, а мавпочки-танцівниці потім просять копійок.

— Ванті, нан оу нендо! ("Вибач, я ненадовго!") — гукає Катьці. Прихопивши з собою лиш паперового Вальтера, "котиться" сходами у двір.

Сьогодні виступатиме чоловік зі скринькою, де сидить дресирована морська свинка! Заплатив копійку — і тваринка зубками витягає зі скриньки скрученого в дудочку папірця з твоєю долею! Надійка розгортає дудочку й читає виписані гандрабатим почерком склади. Якось "встрє-ча", якийсь "блон-дін"... Ет, не важливо! Головне, що папірця дістає неземна істота — морська свинка! Таке не снилось, мабуть, і найзнаменитішим принцесам!

Того літа до Гельмязева поїхали хоч і без тата, зате з Вальтером, який відвідав бабів Катю і Дуню вперше. Тут Вальтерові доведеться, крім німецької та лялькової, опанувати ще й українську мову.

У Гельмязеві принцеса Надійка має свої "маєтності".

Наприклад садиба пана Терлецького, куди прабабусі, обвішавшись "віреjkами"[7], ходили купувати ягоди на варення. Колись це була садиба Надійчиного прадіда Трифона Сирівця! Потім од прадіда перейшла до татового тата, діда Петра. Той Петро, до речі, й змінив прізвище "Сирівець" на імперський манер: "Суровцов". Петро Сирівець-Суровцов зарано помер, а його дружина, татова мама Каліста, швидко проїла майно і гроші. Продавши маєток за безцінь, виїхала до Києва.

Але ж величезний сад, повен фруктів і ягід, прегарний ставок посеред пахучого саду — zostались!

Прості, щирі й працьовиті прабабусі теж мають гарну садибу. Тут, серед алей, обсаджених ліліями, у супроводі дворових псів Непитая, Трезора і Барбоса, Надійка почувається не менш поважною персоною.

Ще розкішнішими здаються їй гельмязівські простори, на яких разом із Катюкою, Вальтером та місцевими дітьми залюбки пасуть корови. Прикрившись широким білим капелюшком від сонця, Надійка вчить місцевих дітлахів читати, захоплено переказує всякі історії, народні українські й російські казки, Андерсена, братів Грімм, "Тисячу і одну ніч...", почуті від тата античні й Біблійні міфи...

А ще й тут придумала будувати "палаці". Ті споруди з напнутих на палиці ряден, правда, рятували тільки від сонця. Зате скі-і-ільки ра-а-адості!.. Як заграються — про все на світі забудуть! Аж поки не спохопиться котре:

— А де моя Зірка? Тільки шо ж тут була! Втікла, по-городниця! Ходьом доганяти!

— Ходьом то й ходьом! — Надійці відрадно повторювати цікаві слівця гельмязівської говірки.

Хто б подумав, що того-таки літа нашій "принцесі" пощастить побувати в щонайсправжнішому замку! На Чернігівщині, в Олешні, у маминих друзів Ліндфорсів, зукраїнізованих шведів-аристократів! Мама туди їхала за допомогою в залагодженні численних татових боргів, бо так і не зважилась просити грошей у гельмязівських бабусь. А Надійка їхала просто в гості.

Сестри Ліндфорс — Людмила, Зіна й Люба, а також їхня тітка Софія, в заміжжі Русова, мешкали в старовинному будинку з мезоніном та великою терасою, що виходила у велетенський темний сад. Розкішна липова алея до самої річки, зручна купальня, іподром, крокет, бали, смачні наїдки, панни в шикарних строях!..

Надійку зовсім не переймало, що Олександр та Софія Русови — видатні діячі й науковці. Юна "принцеса" здружилася з їхнім сином Юрком, майже ровесником. Вони разом із Надею досліджують таємничу копанку — тут розводять рибу. Спостерігають за совиним дуплом: вдень його мешканці й справді наче позавмирили! "Командують" полчищами червоненьких жучків, які в Києві звуться "москаліками", в Гельмязеві — "солдатиками", а тут — "козачками". Надійка придумала будувати якщо не замки, то бодай фортеці — з піску. Юрко Русов допомагав Надійці "заселяти" в ті фортеці жучків: хай і вони мають де жити!

Ліндфорси таки допомогли Суровцовим грошима. У Києві родина сплатила борги і знов об'єдналась із татом.

Принцеса — під замком?

Проте київське щастя було недовге. Незабаром нашій "принцесі" довелось переїхати в помешкання, дуже далеке від палацу, в, можна сказати, будиночок із химерами.

Тато-бо виїхав на службу до містечка Умані. Поки зможе забрати туди дружину й дочку, їм доведеться задля економії пожити в татової

мами, бабці Калісти. Жила стара на "Козинці", тобто на Козячому болоті. Була управителькою в будинку, що належав чоловікові старшої сестри, Іванові Житницькому.

Ох, той будинок!.. Стара дерев'яна споруда, затхлі темні кімнати, скрипучі підлоги... Темний затінений двір, наповнений хробаками та щурами. А головне — численні квартиранти, які наче з'являлись нізвідки і втискувалися сюди невідомо як. Стара генеральша, цирковий клоун, аптекар, який постійно чаклує над таємничими колбочками й порошками... А бабця Каліста взагалі наче вилізла з якоїсь казки про відьом. У фальшивих діамантах, розмальована (якось ненароком пофарбувала волосся в темно-зелене), манірна, напудрено-холодна, з таким же напудреним і верескливим собачкою Марсиком.

Усе це, після Гельмязева та світлої квартири на Малій Житомирській, для справжньої принцеси — наче в'язниця в скляній горі чи бридка осячча шкура!..

Але, як і в кожній казці, непривітний будиночок ховав для дівчинки одну неповторну принаду. І справжня принцеса ту принаду оцінила. Адже в цій хатинці "на антресолях", тобто на горищі, в маленьких кімнатах з 1846 до початку 1847 року жив... сам Тарас Шевченко! Тут згодом навіть відкриють його Літературно-меморіальний будинок-музей, давши одному з козинських провулків ім'я Поета!

Шевченкові твори в родині Суровцових знають і люблять. І цей перетин Надійчиного шляху з великим Кобзарем — не випадковий. Надія, звісно, ще й уявлення не має, що в майбутньому з надлишком випробує на собі його недолю і його неволю. Вона так само страждатиме колись у засланні (о, значно страшнішому за всякі осячі шкури та скляні гори!). Не десять, як у Тараса, а цілих... 29 років!!! Нова, совєцька імперія розстрілюватиме й кидатиме у в'язниці тисячі невинних громадян, а тим паче тих, хто мав мужність повернутись до коренів, до своєї втраченої, загубленої, здавалось би, вже назавжди, України.

Надійка — повернулась. Навіть сама не помітила, коли саме. Може, та велика любов прийшла до неї під київськими каштанами чи на дніпрових схилах? Може — в мальовничій гетьманській говірці? Чи з генами гордих полтавчан-козаків?

А чи може, в Умані, куди переїхали незабаром, десь 1903 чи 1904 року? Коли разом з гімназистками-квартирантками Наталею і Ніною робили в новому просторому помешканні на Садовій "концерти". Або — ходили на святкові вечори маминої недільної школи. Співали там тільки українською (ті кілька російськомовних пісень, які безперестанку нав'язувались у гімназії, приїлись, як гірка редька). А пісень же цих — море!!! Надійка, хоч і не мала особливого слуху та голосу, понавчалась їх і від тата, і від дівчат!

Або коли під керівництвом викладача чоловічої гімназії Данила Щербаківського організували "Український гурток" і поїхали з ним у ближні села на археологічні розкопки?

Чи вже в часи Першої світової війни, коли, кинувши майже завершене навчання на Бестужевських курсах, візьметься доглядати поранених? Чому українці мусять гинути за російську імперію, замість будувати й розвивати своє? Саме тоді ближче познайомиться з українськими січовими стрільцями. Від них уперше дізнається про український жовто-блакитний прапор і шитиме такі прапори в Українську революцію. З ними разом оплакуватиме юних жертв у бою під Крутами, з ними разом повторюватиме прегарний вірш свого улюбленого поета Павла Тичини:

... Понад все вони любили

Свій коханий край.

Та що там казати: уже сама розкішна природа навіювала ту любов у чутливу до краси принцесину душу! "Оті місячні ночі, та неповторна краса, мабуть, і вкорінили любов саме до цієї землі, і подолати її, забути

несила було за жодних обставин. Самі пахощі українських ночей — до смерти здаватиметься, що так не пахне земля ніде на світі!", — напише колись Надія у своїх "Спогадах". А Надія має з чим порівняти: перш ніж потрапить за ґрати, вона об'їздить півсвіту як туристка й почесний член президії Ліги миру і свободи!

Але поки що Надійка гадки не має ні про свої майбутні поневіряння, ні про велику місію.

Більше того: наша восьмирічна принцеса навіть вважає, що знову потрапила в "полон". Адже Умань спершу неабияк розчарувала дівчинку мізерією, порівняно з Києвом. Небруковані вулиці, солом'яні стріхи, курні околиці, повні зовсім не "міської" живності...

І тільки ситі доглянуті коні біля возів, бричок, екіпажів і карет, пишні садки та кринички біля хат, мальовничі верби над ставком Осташівкою, прозорі хвилі річечки Уманки трохи привернули Надійчине серце.

Величні будівлі центральної частини, багатий крам і лакітки тутешніх численних крамничок теж виявилися не гіршими за столичні! І все це якесь затишне, колоритне, дзвінке, багатонаціональне і водночас гармонійне. І селяни-українці, і поляки та німці, й нечисленні росіяни, і розлогі єврейські квартали зі своїми мовою-побутом-виглядом...

Пізніше дізнається, що в Умані теж чимало інтелігентних родин. Потоваришує з багатьма прекрасними уманцями. У тім числі з майбутніми видатними письменниками, а тоді — своїми ровесниками Колею Бажаном, Андрієм Чужим (Сторожуком), Іваном (Ізраїлем) Куликом, Миколою Комарницьким...

Остаточо підкорив легендарний парк "Софіївка", який виявився гідним щонайкращих принцес! А лебеді на його ставу! Ось біла та чорна лебедині пари, побачивши Надійку, вже поспішають, несуть свою красу до берега! Радо простягла їм сухарики, які тут же зумисно продавались.

Величні птахи зовсім не велично — пожадливо допались до їжі. Наче три дні не їли! Її рибки бодай музики ждуть! Юна "панночка", звісно, простила таке приниження гарній птиці: надто вже цікаво її годувати. Але десь підсвідомо закралась думка про те, що по-справжньому шляхетна людина мусить, на відміну від лебедів, усе робити з гідністю. І жити, і навіть померти... Цього принципу Суровцова дотримається у найтяжчих ситуаціях. Вона збереже в собі Людину навіть у далеких сталінських таборах — там, де людей не мають ні за що, намагаючись залишити од них лише номери. А ще вона, мов помахом чарівної палички, вмітиме будити людяність у тому, хто вже й сам вважає себе ніким. У її камері крадійки стануть найчеснішими роздавачками хліба, суворий безмовний тюремний наглядач рятуватиме її від павука, злісні кримінальні авторитети покійно слухатимуться її законів Добра. Надія (на те ж і Надія!) Суровцова багатьом урятує душу. Багатьом — життя, самовіддано працюючи санітаркою в найнебезпечніших заразних бараках!..

Але поки що дівчинка обживає уманські "володіння". Відбуває уроки в гімназії (згідно з маминим чітким режимом, ніколи не спізнюється навіть на ранкову молитву!), потім — домашні заняття з французької та музики. Сумлінно годує канарку, рибок, двох білих качок. Із дітьми фотографа Юрковського, Стасею і Кацею, а також із донькою палітурника Губанова Рохлею та кухарчиним сином Степаном будують нові "замки", розв'язують шкільні задачки, грають у "класи" й гасають двором.

Вечорами Надія стає ще й "принцесою Читання". Для Суровцових це — священне заняття. Читають кожен своє, лиш татові, через його слабкий зір, читають уголос. Таким чином дівчинка змалку "опанувала" судові справи, статuti, закони. Прочитала — вголос — "Ілюстровану історію України" Михайла Грушевського. Того самого, який так блискуче дав одкоша уже знайомій нам істеричній газетці "Кієвлянін". Мовляв, які ми, українці, виходить, сильні, якщо зусібіч на нас нападають! Адже на мертвого, мовляв, навіть собаки не брешуть.

Хто може зараз подумати, що доля зведе Надійку із самим автором, і не раз? Що вона, як, до речі, і Юрко Русов (пам'ятаєте "солдатиків?"), працюватиме під керівництвом Грушевського в Центральній Раді?! Що оголошуватиме уманцям на майдані перед рідною гімназією його Перший Універсал?! Що саме Грушевському Надія особисто передаватиме в Луцькі казарми пропозиції щодо порятунку молодої української держави (якби з ними погодився, незалежної України більшовики не залили б кров'ю на довгі десятиліття)... Що його підписами шантажуватимуть Суровцову на допитах... Що на схилі своїх літ Надія по-новому перечитає "Ілюстровану історію..." та інші праці Грушевського і, попри все, визнає його унікальність — як ученого...

Багато читає і за порадою улюбленого вчителя літератури Григорія Куриндіна. Саме під його керівництвом з'являються її власні літературні спроби. Згодом ці спроби переростуть у дещо серйозніше. А ще пізніше Надія регулярно публікуватиметься в українських та закордонних виданнях зі своїми но велами, нарисами й перекладами. Двічі буде входити до Спілки письменників: австрійської та харківської. Там, у Харкові, в 1920-х роках Надя співпрацюватиме з найкращими тогочасними літераторами: Юрієм Яновським, Павлом Тичиною, Володимиром Сосюрою, Лесем Курбасом, Аркадієм Любченком, Миколою Кулішем, Остапом Вишнею, Олесем Досвітнім, Грицем Петренком, Петром Панчем, Мишком Яловим, Майком Йогансенем, Миколою Хвильовим, Михайлем Семенком, Христею Алчевською, Валеріаном Поліщуком, Юрієм Коцюбинським, Олександром Довженком... Усі вони, як і сама Суровцова, спершу повірять у відродження України, а потім — постраждають від кривавого більшовицького режиму. Хтось заплатить життям, хтось — і душею, а хтось — волею. Як Надійка. Як її друг дитинства Юрій Корчак-Чепурківський (пригадуєте "яранги" зі стільців та хусток?). Як і її майбутній "принц" (не на коні, але — "блондин") — росіянин, викладач Дмитро Олицький, за якого вийде заміж, але якого навіки забере від неї кривавий 1937 рік... Як і Дмитрова сестра Катерина Олицька, з якою, наче з нинішньою лялькою Катькою, Надійці буде про що побалакати довгими вечорами — після років неволі обоє доживатимуть віка в Умані...

Але що там казати! Навіть якби Надійка Суровцова знала наперед свою трагічну долю, однак не відступилась би від любові до України!..

Проте зараз наша принцеса ще не знає про це. Тільки замріяно виглядає з вікон щойно придбаного татом власного будиночка у Нагорному провулку, 4, куди б це податися в світ?

Ет, для початку можна піти увечері з товаришками на танці! Ах, ви й не уявляєте, як поважно проходять танці в справжніх принцес! Бали відбуваються в парадній залі жіночої гімназії, куди з хлопчачої гімназії приходять юнаки в строгих мундирах і рукавичках. Дівчата теж у білих "пальчатах", у коричневих шкільних формах (тільки й того, що замість чорного фартушка зодягається білий), тісно зашнуровані в корсети... Той романтичний дух, ті погляди, та книжечка-програмка, в якій записано послідовність танків та імена партнерів, яким ці танки обіцяно!.. Яка то радість, коли програмка заповнена вся! А коли тебе ще й запрошує диригент балу! І саме з ним ти виступаєш у першій парі, тобто відкриваєш бал! І тобою милуються всі: як наступні пари, так і сумні незапрошені дівчата, що разом з матерями (їхня присутність обов'язкова!) сидять попід стінами! І — хтось найкрасивіший, найзакоханіший!..

Музика!.. Падеспань, краков'як!.. Справжня казка!

І не загрожує ще, як тій принцесі-Попелюшці, тривожне бамкання опівнічної години!..

Утім, навіть коли та година настане, навіть коли на Суровцову зваляться підозри, арешти, знущання, ув'язнення, 16-годинний робочий день, колимські перепади температур та інші нещастя, — вона все одно залишиться шляхетною принцесою! Ніби якийсь посол (а в часи УНР[8] Надія — одна з перших жінок — таки матиме право працювати в посольствах), ув'язнена робітниця Суровцова розмовлятиме в таборах і німецькою, і французькою, і ще багатьма-багатьма мовами. Адже поруч

так само безневинно страждають від сталінської системи чехи, болгар, грузини, латиші, цигани, євреї, німці, перси...

...Вальс, мазурка, полька!.. У неї нічого ніколи не перетвориться на гарбуз! Навіть у моторошні сибірські ночі Надія зуміє стати тюремною Шахразадою. Щоразу розповідатиме співкамерникам чергову казку, повість, роман. Усе, що запам'яталося з дитинства, усе, що придумувалось на ходу, все, що надзусиллям волі спліталось її уявою докупи...

Навіть у нестерпних умовах владивостоцького барака, де люди геть утратять інтерес до життя, Надія Суровцова придумуватиме... вистави. Одна з них буде така. Буцімто приїхали мандрівні актори: на когось натягнуть вивернутого кожуха, і він стане "танцюристом-ведмедем", когось обвішають ганчір'ям, і він буде "балакучим папугою"... А найвеселішою буде "морська свинка" — переодягнена в строкату шубку вона сама, що витягатиме з шапки скручені в дудочку папірці — "на щастя". "Вам судились далекі мандри", "Про вас думає трефовий король" і, нарешті, найзаповітніше: "Все закінчиться добре"... Люди розважаться і відчуватимуть, що знов мають сили боротись і сподіватись на те, що справді хтось їх чекає і що все закінчиться. Закінчиться добре!..

...Новим танцем вибухає оркестр, і Надійка вкотре виступає в першій парі. Буде першою навіть тоді, коли ні оркестру, ні пари не буде поруч. Адже вмітиме бачити щастя в кожній дрібниці!.. Рятуватиме себе та інших мудрим життєвим правилом: "Немає кращих ліків від горя, ніж давати полегкість іншим".

А музика звучить, кружляють пари, переглядаються попід стінами кохані мами, миготять по залі усмішки й щасливі очі. І не губиться, не губиться, не губиться — і ніколи не загубиться! — кришталевий черевичок!..

Історія людини в історії людства

Суровцова Надія Віталіївна (5(17).03.1896 — 13.04. 1985) — українська письменниця, журналістка, перекладачка, громадська діячка. Народилась у Києві, дитинство, юність і останні роки життя провела в Умані. Брала активну участь у політичному житті країни, зокрема в роботі Центральної Ради. У часи Української Народної Республіки одна з перших жінок отримала диплом Конзулярної академії, що давало право займати дипломатичні посади. У складі дипломатичної місії УНР вирушила за кордон. У Відні здобула ступінь доктора філософії. Викладала там у Вищій агрономічній школі, працювала в Комітеті допомоги жертвам голоду в Україні тощо. У складі Інтернаціональної Ліги миру і свободи виступала на конгресах у Дрездені, Фрайбурзі, Гаазі, Амстердамі, Парижі, Вашингтоні та інших містах. У цей час активно публікується в пресі. Німецькою мовою виходять її переклади українських казок. Українською — переклади Короленка, Діккенса, Скотта, Велза, Гамсуна, Берета, Мопассана та інших.

1925 року повертається в Україну. У Харкові активно включається в мистецьке й громадське життя, приєднується до кола передової інтелігенції, пише й готує до видання свої нові й колишні твори.

1927 року злочинно заарештована і на 29 років викреслена із літературного (та й узагалі нормального) життя.

Повернувшись до Умані, працює в місцевому краєзнавчому музеї, дає приватні уроки іноземних мов, водить екскурсії в "Софіївку". Але з 1972 — знову тиск і гоніння від влади.

1996 року в Києві вийшли друком її "Спогади", 2001 — "Листи". Решта публіцистичних, літературознавчих статей, перекладів і художніх творів ще чекають свого видання й поцінування.